

Andrija Banović

Primjena metode javne povijesti na herojski mit kao primjer međuodnosa historiografije i kolektivnog sjećanja

Sažetak: Članak proučava međuodnos javne i akademske povijesti u izgradnji nacionalnih historiografija, te pokušava dekonstruirati fenomen stvaranja "herojskog mita" na primjeru nekoliko povijesnih ličnosti; Washingtona, Churchilla, Gandhija, te antihabsburške Urote magnata. Javna povijest predstavlja se kao alat koji omogućava bolje razumijevanje utjecaja ne akademskih elemenata na akademsku povijest.

Ključne riječi: Javna povijest, propaganda, kolektivno sjećanje, Američka revolucija, Drugi svjetski rat, nezavisnost Indije, glad u Bengalu 1943., urota magnata.

Svrha ovog rada je prikazati kako se i zašto oko povijesno bitnih osoba, pogotovo onih značajnih za definiranje nacionalnog identiteta, razvijaju herojski mitovi. Pri proučavanju herojskog mita primijetit ćemo nastanak dvije međusobno suprotstavljene ličnosti, za potrebe rasprave definirane terminima Heroj i Čovjek, koji istodobno postoje na razini historiografije

i razini kolektivnog sjećanja. U ovom kontekstu termin Čovjek označava ne «ispravnu» nego samo potpuniju, zaokruženiju i kompleksniju sliku povijesne osobe koju ni slučajno ne treba shvatiti kao karakternu kritiku, dok Heroj označava jednodimenzionalan prikaz koji je arbitraran proizvod u službi izmišljenog narativa, rezultat napora i povjesničara i ne povjesničara koji nema veze s povijesnom znanošću. Pritom treba imati na umu jednu od definicija javne povijesti Hilde Kean; kao metode kojom se proučava proces kojim se proizvodi povijest.

Prvi primjer tiče se Američke revolucije. U istoimenom gradu nalazi se kip Georgea Washingtona. Ovih dvanaest tona isklesanog mramora prikazuju Washingtona na tronu, u togi koja strateški pokazuje njegova mišićava prsa. Desna ruka podignuta je u zrak, u klasičnom antičkom pozdravu, dok lijeva drži stilizirani *gladius*. Kip je danas smješten u *National Museum of American History*, ali njegovo originalno mjesto, od 1841. do 1843. je bilo u rotundi *US Capitol*,¹ ispod kupole čiji je svod također posvećen Washingtonu. Freska, *The Apotheosis of George Washington*, je još uvijek tamo, i prikazuje Washingtona kako opet sjedi na tronu, okružen rimskim bogovima, ovaj put u plavo-zlatnoj uniformi generala Kontinentalne vojske, s dostojanstvom i pozom imperatora. Lijeva ruka drži mač, dok desna pokazuje na otvorenu knjigu koju pridržava muza njemu zdesna; u sloju oblaka ispod njega, Minerva, božica mudrosti i rata, sa zlatnim američkim orlom na kresti kacige i štitom u bojama američke zastave.² U blizini se nalazi i *Washington Monument*, najviša struktura u gradu; ovaj monumentalni obelisk je samo zakržljali i preživjeli ostatak ambicioznog originalnog projekta koji je trebao uključivati i tucete kipova, isklesane kočije, mramorne kolonade i slično, zajedno s golemom brončanom statuom čovjeka osobno.³ Sve ovo treba spomenuti zbog jednog razloga: da odete u Washington DC i posjetite sva prikladna turistička mjesta bez nekog osnovnog znanja o tome tko je bio George Washington, mogli bi ste s pravom zaključiti da je bio neki osvajač, kralj ratnik koji je u nekom trenu deificiran i osnovao grad u slavu svojeg nasljeđa. Odista, Washington je Washingtonova Aleksandrija. Tko je onda bio Washington, čovjek iznad oltara u hramu demokracije?

Odgovor nije jednostavan, mada je pitanje često odgovarano na jednostavan način. Aplikirajmo rječnički definiciju: bio je političar i vojskovođa ključan za razvoj moderne američke države i jedna od glavnih figura Američke revolucije. Za kolektivno pamćenje Amerike treba dodati još pokoju stvar: bio je nacionalni heroj, najveći *founding father* i prvi predsjednik SAD. I za mnoge, netko tko konzistentno zaslužuje glas u anketama kao najveći američki političar, najveći general i prvi u hali nacionalnih heroja.⁴

Tijekom života je bio «samo» najveći živi Amerikanac, ali nakon njegove smrti razvio se pravi kult ličnosti koji je eksplodirao u drugoj polovici 19. stoljeća, i od tada bio postupno proširen s neumoljivošću ledenjaka; to je uključivalo mnoge scenarije o njegovom životu koje je

1 "George Washington" <https://americanart.si.edu/artwork/george-washington-9575> (preuzeto 22.3. 2018.)

2 "The Apotheosis of George Washington" <http://xroads.virginia.edu/~CAP/gw/gwmain.html> (preuzeto 22.3. 2018.)

3 "Washington Monument – District of Columbia" <https://www.nps.gov/wamo/index.htm> (preuzeto 22. 3. 2018.)

4 William J. Ridings i Stuart B. McIver, *Rating the Presidents: A Ranking of U.S. Leaders, from the Great and Honorable to the Dishonest and Incompetent* (New York: Kensington Publishing Corporation, 2000), 4.

najprikladnije nazvati mitovima. Jedan od tih je legenda o Washingtonu i trešnji.⁵ Postoji cijeli niz varijacija, ali jezgra je u svim verzijama sljedeća:

Washington predškolskog uzrasta od oca na poklon dobije novu sjekiru koju zatim krene oduševljeno isprobavati na svojoj okolini, dok u svojem entuzijazmu ne posječe ocu drago trešnjino drvo. Kada je Washington stariji došao kući bio je ljut i sukobio se sa sinom, koji mu je priznao što je učinio, jer George Washington nije bio u stanju lagati. Washington stariji je zagrlio sina i rekao da bi radije imao sina koji je iskren poput njega nego trešnju.

To nije ni približno jedini mit o Washingtonu, ali je najpopularniji i onaj koji je najdulje izdržao. Počeo je s putujućim propovjednikom i povremenim piscem zvanim Mason Locke Weems, koji se selektivno divio onom što je Washington za njega predstavljao; njegova knjiga bila je motivirana željom da mlađim čitateljima pruži savršeni kršćanski uzor, i usput proizvede ugodnu zaradu.⁶ Drugi autor zvan William Holmes McGuffey preuzeo je mit u serijalu udžbenika namijenjenim srednjoškolskom obrazovanju tiskanim od 1830.-ih, koji su ostali u upotrebi stotinjak godina i prodani u 120 milijuna primjeraka.⁷ Moderna akademska povijest, naravno, nije nikad ozbiljno shvatila taj mit, ili uopće obraćala pažnju na njega – zašto i bi? Ali njegov utjecaj na to kako ne akademska javnost poprima shvaćanje povijesti ne može biti podcijenjen; dugo vremena je djeci u školama predstavljan kao činjenica, bio je motiv koji se pojavljuje u književnosti, kazalištu, animiranom i crtanom filmu, kao i u stripu – pogotovo političkom stripu, gdje je korišten kao kritika ili potpora za niz predsjednika kao što su William McKinley, Theodore Roosevelt, Richard Nixon, George W. Bush, Barrack Obama i Donald Trump. Za djecu ranog školskog uzrasta izvođenje predstave o Washingtonu i trešnji se i danas smatra patriotskim i prikladnim. Pojavljuje se i u nekoliko epizoda dječjeg serijala *Sesame Street*. To je tvrdoglavo izdržljiv komadić njegovog mitosa koji se održao do danas, mada je baziran na čistoj fikciji.⁸

Svrha ovakvih razmatranja nije pitanje zaslužuje li Washington svoje visoko mjesto u povijesti, kulturi i identitetu SAD-a, nego pokušaj da se shvati kako je tamo dospio. Moguće je da je to rezultat vrlo starog povijesnog trenda; uspješni vojskovođa u trenutku konačne pobjede biva uzdignut do pozicije vođe države – za to imamo primjere od Cezara do Eisenhowera. Popularnu ideju Washingtona kao velikog vojskovođe je ipak teško pomiriti s činjenicama o njegovim vojnim uspjesima; nazvati ga osrednjim zapovjednikom je ljubaznost – izgubio je u skoro svakoj bitci kojom je zapovijedao, i nije pretjerivanje reći da je njegova ključna taktička vrlina bila u tome da je uspio izvesti niz «povlačenja u dobrom poretku» koja su omogućila njegovoj vojsci još jedan pokušaj kasnije u ratu koji se razvukao na osam godina. Prije revolucije,

5 "A History of the Life and Death, Virtues and Exploits of General George Washington" <http://xroads.virginia.edu/~cap/gw/chap2.html> (preuzeto 24. 3. 2018.)

6 Christopher Harris, "Mason Locke Weems's *Life of Washington*: The Making of a Bestseller," *Southern Literary Journal* 19 (1987): 92-102.

7 Edward G. Lengel, *Inventing George Washington: America's Founder in Myth and Memory* (New York: Harper Collins, 2010), 26.

8 "Cherry Tree Mith" <http://www.mountvernon.org/digital-encyclopedia/article/cherry-tree-myth/> (preuzeto 27. 3. 2018.)

u svojim danima kao mladi niži časnik u vojsci Britanske Krune, bio je poznat uglavnom po incidentu gdje je njegova kolonijalna jedinica slučajno otvorila vatru na odred engleskih regularnih pješaka. Tijekom rata protiv Velike Britanije je skoro otpušten sa svoje pozicije zapovjednika Kontinentalne vojske, što nije bilo lako postignuće u vojnom sistemu koji je, sva revolucionarna i egalitarna retorika nastranu, bio dizajniran da brani privilegije imućnih viših slojeva u jednakoj mjeri kao bilo koja druga vojska tog perioda.

Pravi američki vojni stručnjak u ovom sukobu bio je Benedict Arnold, koji je konstantno pobjeđivao u bitkama u uvjetima u kojima nitko ne bi očekivao pobjedu.⁹ Ali Arnold je bio samoostvareni pripadnik nižih slojeva koji je postao uspješan poslovni čovjek, *nouveau riche* u svijetu kolonijalnih veleposjednika koji su dominirali visokim vojnim krugovima; konstantno je previđan za promaknuća dok su drugi časnici pokušavali preuzeti zasluge za njegove pobjede, što je jedan od niza razloga što je pred kraj rata promijenio stranu i postao britanski general. U Americi je njegovo ime danas sinonim za izdaju, što je ironično, jer da je 1777. umro od posljedica svojih ozljeda s bojišnice, vjerojatno bi imao spomenik veći od Washingtona.

Konačna stvar koju treba spomenuti kada promatramo elevaciju Georgea Washingtona u heroja je često ponavljana činjenica da je, pri promaknuću u zapovjednika Kontinentalne vojske, odbio plaću,¹⁰ što su mnogi njegovi biografi koristili kao primjer njegovog patriotizma i osobne skromnosti. Umjesto toga je obećao Kongresu dostaviti listu troškova – koju je promptno eksploatirao koliko god je mogao.¹¹ Na primjer, u prvih sedam mjeseci rata potrošio je 6 000 dolara na piće (75 godišnjih plaća običnog vojnika) i 800 dolara na sedlo za konja (12 godišnjih plaća običnog vojnika).¹² Tijekom zime 1777. na 1778. godinu s vojskom je držao položaj kod Valley Forgea gdje je organizirao rođendansku proslavu za sebe koja je uključivala prikladnu gozbu s unajmljenim glazbenicima;¹³ šestina njegove vojske umrla je od gladi.¹⁴ Konačna cijena njegovih osobnih troškova nakon osam godina bila je 450 000 dolara (od kojih je 20 000 u kategoriji «ostalo»), što je preračunato s inflacijom danas preko 4 milijuna dolara.¹⁵

Sve su ovo činjenice, koje same po sebi ne služe ničemu bez interpretacije, a interpretacije su u pravilu bile vrlo ljubazne prema Washingtonu. Da nam je cilj postaviti ju tako da ga namjerno ocrnimo mogli bismo dalje nizati činjenice; Washington je bio robovlasnik, njegova proteza je bila napravljena od zubi robova, izdajnik Arnold je osobno bankrotirao financirajući

9 Neka od njegovih postignuća uključuju pobjedu nad britanskom mornaricom korištenjem običnih čamaca na koje je postavio improviziranu artiljeriju u prvoj godini rata, koja je jedini razlog što Velika Britanija nije instantno ugušila kolonijalnu pobunu, i invaziju britanske Kanade koju je, mada brojčano nadjačan, vodio toliko uspješno da je skoro pretvorio Quebec u 14. državu Unije. Za više informacija o njegovom životu preporuča se *Benedict Arnold - Revolutionary Hero: An American Warrior Reconsidered* autora Jamesa Kirbya Martina.

10 Ponudeno mu je 1250 dolara mjesečno.

11 Marvin Kitman, "George Washington's Expense Account," *The Accounting Historians Journal* 17 (1990), 106.

12 Ibid.

13 Ibid., 108.

14 Thomas B. Allen, *Remember Valley Forge: Patriots, Tories, and Redcoats Tell Their Stories* (New York: National Geographic, 2007), 8.

15 Marvin Kitman, "George Washington's Expense Account," *The Accounting Historians Journal* 17 (1990), 106.

državne pukovnije u borbi protiv Britanaca... Ali to bi bilo postavljanje interpretacije s agendom. Ništa nije tako lako za povjesničara nego selektivno probrati činjenice koje podupiru njegovu interpretaciju; posao povjesničara nije donositi moralne presude, mada to mnoge nije spriječilo da prošire definiciju povjesničara i u tu kategoriju. Sve ovo je spomenuto samo da se naglasi dihotomija između dva Washingtona: Washingtona Čovjeka i Washingtona Heroja. Prvi je povijesna ličnost, dok je potonji proizvod historiografije – i kao takav je postao dio kolektivnog sjećanja. Ovo se može činiti kao oštra kritika američkih kolega, ali lako je razumjeti kako je došlo do takve situacije; nacije grade svoj identitet oko svojih heroja i Washington je bio najprikladniji kandidat; oko 150 godina štovanja njegovog lika je tek donekle erodirano modernim povijesnim metodama i hiperkritičnim tendencijama «nove historije»; nacija je u međuvremenu našla druge heroje kao što su Grant i Patton što je pomoglo tome da se Washingtona skine s pijedestala u akademskim krugovima i konačno se počne odgovarati na pitanja oko Washingtona Čovjeka. S druge strane, percepcija i javna svijest oko njega nije se promijenila, što je također razumljivo – to je osjetljiva tema koja je iz nekog razloga s vremenom samo postaje sve više osjetljiva; svatko tko se u Hrvatskoj okušao u bavljenju Drugim svjetskim ratom trebao bi suosjećati s njihovim naporima. Ipak, nemogućnost američkih povjesničara da promijene percepciju Washingtona u nešto točnije – da Washingtona Čovjeka prenesu iz sfere akademske povijesti u javnu svijest – je promašaj nacionalne historiografije koji se kao takav odražava na kolektivno sjećanje. Doduše, herojski kult nije ni unikatan fenomen niti je ovakva dihotomija unikatan problem.

U Velikoj Britaniji, Winston Churchill ima slično mjesto Washingtonu; «Britanski Buldog», spasitelj Europe od nacista, vođa «dobrih dečki» u posljednjem ratu u kojem smo još mogli sami sebe uvjeriti u to da postoji polarna razlika između pozitivaca i negativaca. U 2002. BBC je proveo masivnu anketu da otkrije koga britanska javnost smatra najvećim živim Britancem: Churchill je uvjerljivo pobijedio sa 447 423 glasa, čime je za preko 56 000 glasova pretekao Isambarda Kingdoma Brunela kojem je pripalo drugo mjesto.¹⁶ Autor je nevjerojatne količine zvučnih citata; svi znamo za njegov poznati «Borit ćemo se na plažama...» govor; malo nas zna da je to bio govor koji je održao pred zatvorenom sjednicom parlamenta koji ga je mrko gledao u jeku katastrofe kod Dunkirka; još manje nas zna da govor koji smo čuli nije bio pušten preko radija nego snimljen u njegovom domu godinama poslije; cinični među nama bi također mogli istaknuti da je vrlo sličan govoru (o ratu protiv Nijemaca) koji je 1918. u Parizu održao Georges Clemenceau, između ostalih i pred Churchillom. Je li Churchill bio značajna povijesna ličnost i velik političar? Dakako. Također je bio veliki ljubitelj eugeničkih ideja koji je još početkom 20. stoljeća predlagao prisilnu sterilizaciju mentalno zaostalih, prije nego ih se pošalje u radne logore koji bi ih koncentrirali na jedno mjesto.¹⁷ Kao korespondent tijekom Burskih ratova, gdje je Britanija stvorila koncept koncentracijskog logora, napisao je da su logori

16 "Victory for Churchill as he wins Battle for the Britons". http://www.bbc.co.uk/pressoffice/pressreleases/stories/2002/11_november/25/greatbritons_final.shtml (preuzeto 27. 3. 2018.)

17 Suzie Grogan, *Shell Shocked Britain: The First World War's Legacy for Britain's Mental Health* (South Yorkshire: Pen & Sword History, 2014), 94.

odgovorni za «minimum patnje»; u istim logorima je, po konzervativnoj procjeni¹⁸ umrlo 26 000 žena i djece.¹⁹ Churchill je također bio obožavatelj bojnih plinova i jednom je rekao: «*I do not understand the squeamishness about the use of gas. I am strongly in favour of using poisonous gas against uncivilised tribes.*»

Konteksta radi, to je izrekao 1937. u Donjem Domu parlamenta, što nije jedini put da je izrazio takva stajališta. Apologeti su se često tvrdili da je pritom mislio na tadašnji ekvivalent suzavca; s druge strane termin «*mustard gas*» se nekoliko puta pojavljuje u njegovim pismima zapovjedniku RAF-a tijekom pobune Arapa i Kurda 1920.-ih u Britanskoj Mezopotamiji, s eksplicitnim savjetom da ga se upotrijebi.²⁰

Tvrđnja da je Churchill bio tvrdokorni imperijalist je posve redundantna; reći da je bio antisemit, ratohuškač i rasist neće nikoga iznenaditi i posve je shvatljivo kad razumijemo kontekst kulture u periodu u kojem je živio. S druge strane, njegovi stavovi o Indijcima su čak i tada izazivali kontroverze. Do 1930. razmatrala se ideja uspostavljanja neke vrste ograničene autonomije u Indiji, čemu se protivio s praktički križarskim zanosom. Smatrao je da su Indijci «zvjerski narod sa zvjerskom religijom» i u retorici se pogotovo okomio na Gandhija; smatrao je da je «alarmantno i izaziva mučninu» što se taj polu goli fakir, kako ga je nazvao, usuđuje pregovarati s Imperijem kao da mu je jednak. Gandhi nije bio svetac – doći ćemo do toga uskoro – ali nije ni Churchill, koji je na njegov prosvjed gladu reagirao rečenicom «*Let him starve.*». Treba spomenuti da su njegovi stavovi o Indiji, čak i u tridesetima, smatrani ekstremnim, nedemokratskim i na granici s totalitarizmom, što je dovelo do toga da je ostraciran u političkim krugovima, ne samo od strane laburista i liberala, nego i većine konzervativaca – period koji je postao poznat kao Churchillove «godine u divljini». ²¹ Dijelio je isto mišljenje o svakoj skupini «domorodaca» koja je tražila povrat svoje zemlje; na primjer, njegovi pogledi su dobro sumirani u sljedećoj izjavi iz 1937. godine, prilikom Peelove komisije o Palestini:²² «*I do not admit... that a great wrong has been done to the Red Indians of America or the black people of Australia. I do not admit that a wrong has been done to these people by the fact that a stronger race, a higher-grade race, a more worldly wise race... has come in and taken their place.*»

Većina njegove reputacije ipak je zarađena tijekom Drugog svjetskog rata, uspješnim vodstvom na poziciji premijera, ali čak i tada se nije ponašao kao svijetli vođa kojim je prikazivan.

18 Birgit Sussane Seibold, *Emily Hobhouse and the Reports on the Concentration Camps During the Boer War 1899-1902* (Stuttgart: ibidem Press, 2014), 26.

19 Logori su u originalu namijenjeni kao kampovi za ratne izbjeglice, što se promijenilo uvođenjem Kitchenerove politike, koji ih je pretvorio u knjišku definiciju koncentracijskog logora. Oko 28 000 tisuća muškaraca postali su ratni zarobljenici Britanaca, ali je preko 25 000 poslano na prekomorske lokacije; velika većina preostalih bile su njihove obitelji, zbog čega broj mrtvih uključuje samo žene i djecu. Uzgred rečeno izgrađeno je 45 logora za bijele Bure, i 64 za crne Afrikance; brojevi mrtvih u crnačkim logorima su predmet velikog broja rasprava, koji uglavnom variraju između 14 i 20 tisuća mrtvih; jedna stvar oko koje se skoro svi autori slažu je da je od toga oko 80% bilo djece.

20 Warren Dooker, *Churchill and the Islamic World: Orientalism, Empire and Diplomacy in the Middle East* (London, New York: I. B. Tauris, 2015), 113.

21 Martin Gilbert, *Winston Churchill: The Wilderness Years* (London: Houghton Mifflin, 1984), 77.

22 Samar Attar, *Debunking the Myths of Colonization: the Arabs and Europe* (Lanham: University Press of America, 2010), 9.

Glad u Bengalu 1943. pobila je između 2 i 3 milijuna ljudi, pri čemu je Churchill odbio bilo kakvo slanje pomoći usprkos pozivima britanskih dužnosnika, smatrajući da je to krivnja Indijaca jer se «množe kao zečevi».²³ Situaciju je dodatno pogoršao preusmjerenjem hrane iz Indije na europsko bojište, što se možda može opravdati kao žrtva koja je morala biti podnesena da bi se dobio rat; s druge strane, hrana je bila jedna od stvari koje vojnicima tada nije nedostajalo, a Churchill je također odbio ponudu pošiljaka hrane iz SAD-a i Kanade, u svjetlu čega je teško naći racionalno objašnjenje za tu odluku.²⁴ Kao što je Leo Amery, konzervativni političar koji je tijekom rata bio tajnik za Indiju napisao u svom dnevniku:²⁵ «*I... couldn't help telling him that I didn't see much difference between his outlook and Hitler's... I am by no means sure whether on this subject of India he is really quite sane.*»

Nevjerojatno je da je ovakav broj mrtvih relativno opskurna povijesna fusnota, koja nije proizvela nijedan dokumentarni film poput onih o Holokaustu, niti raspravu o kvalifikaciji za termin genocid kao ukrajinski Holodomor. Glad u Bengalu trebala bi biti dio povijesnih udžbenika; na kraju, nije li povijest Indije tada povijest Britanskog carstva, koju proučava najprestižnija svjetska historiografija?

Jedva malo manje nepoznata situacija u javnoj percepciji Drugog svjetskog rata jesu saveznička zračna bombardiranja, provedena bez diskriminacije između civilnih i vojnih meta; jedini poznatiji incident je spaljivanje Dresdena. Saveznički bombarderi spalili su čitave gradove masivnim brojem zapaljivih bombi; njemački povjesničar Jörg Friedrich nazvao je bombardiranje gradova kao što su Dresden, Köln i Hamburg ratnim zločinom za koje Churchill nikad nije osuđen.²⁶ Njegova kontroverzna knjiga *The Fire* je kritički hvaljeno djelo prevedeno na deset jezika koje je prva sistematska obrada teme savezničkog bombardiranja Njemačke. Treba istaknuti da je Friedrich strogo gledano *amaterski* povjesničar; njegova jedina diploma je počasni doktorat sa Sveučilišta u Amsterdamu.²⁷ Naša akademska povijest jednostavno nije bila zainteresirana za ovu temu u bilo kakvoj znatnoj mjeri prije Friedricha – što je možda rezultat toga što svaki povjesničar istražuje ovisno o vlastitim interesima, ali možda i tendencija tome da se pridržavamo «sigurnih» tema i ne prkosimo uspostavljenom narativu, pogotovo ako narativ ima ovako bitne političke tonove. Friedrich sebe predstavlja kao «objektivnog povjesničara» koji ne želi donositi nikakve moralne presude; smatra da je najveće postignuće njegove knjige bilo to što je starija generacija Nijemaca, koji su preživjeli rat kao civili, po prvi put počela iznositi vlastita svjedočanstva. On je ne akademski povjesničar, koji je član javnosti; to ga ne čini javnim povjesničarom, samo povjesničarom koji je ovu temu uveo u svijest javnosti. Njegovo djelo, osim što je postiglo znatan doprinos na polju oralne historije, otvorilo je vrata tome da se uopće

23 Roger Louis, *Ends of British Imperialism: the Scramble for Empire, Suez and Decolonisation* (London, New York: I. B. Tauris, 2006), 388.

24 Ibid.

25 Ibid., 389.

26 U svojoj knjizi *Der Brand* iz 2002. Engleski prijevod izašao je 2006. pod imenom *The Fire* u tisku Columbia University Press.

27 Doktorat mu je dodijeljen zbog djela *Das Gesetz des Krieges: Das deutsche Heer in Russland 1941-1945, Der Prozess gegen das Oberkommando der Wehrmacht* iz 1993. godine.

raspravlja o ovoj temi; britanski povjesničar Richard Overly u svojoj knjizi iz 2013. *The Bombing War: Europe 1939-1945* rekao je da je to prvi put da su svi civili u ratu odjednom bili na crti bojišnice – i da je Churchill prvi prešao taj prag.

Netko je jednom rekao da svatko tko se bar malo ne srami povijesti svoje zemlje ne poznaje njezinu povijest; svrha svega navedenoga nije natjerati nikoga da se posrami – kao povjesničare nas ne zanimaju ni moralne presude ni moralističke pouke – nego samo usporediti neke Churchillove odluke koje se kose sa slikom «najvećeg Britanca». Unutar historiografskih krugova bili smo svjesni dijelova mogućih kontroverzi oko njegovog nasljeđa, makar bile raštrkane u obliku fusnota. Naš je neuspjeh možda u tome što nismo javnosti ni pokušali dati potpuniju sliku; za potrebe nacionalnog narativa bio je potreban Churchill Heroj, a ne Churchill Čovjek.

Nešto vrlo slično anketi za «najvećeg Britanca» dogodilo se u Indiji 2012. malo prije proslave 65. godine nezavisnosti. *Outlook India*, jedan od najčitanijih indijskih tiskanih magazina, postavio je pitanje: tko je, nakon *Mahatme*, najveći Indijac? *Mahatma* u pitanju je naravno, Mohandas Karamchand Gandhi, i o tome koliko je povijest bila ljubazna prema njemu sve govori da se u natječaju za prvo mjesto uopće nije razmatrao nitko drugi.²⁸ Gandhijeva ličnost je odmah prepoznatljiva diljem svijeta kao plemenito pothranjenog pacifista, borca za slobodu i jednakost i najbliže živom svecu što je dvadeseto stoljeće proizvelo. Teško je naći nekoga tko ima čišću i pravedniju javnu sliku kao povijesna ličnost. Također postoji zabrinjavajuća tendencija da se sve što bi ga moglo prikazati u negativnom svjetlu ispere i preokrene u njegovu korist, što pritom nije ograničeno na indijsku ni zapadnu historiografiju.

Kratak primjer je Gandhijeva tendencija da izgled i mentalne kapacitete svoje žene Kasturbe uspoređuje s kravama, što će mnogi apologeti smatrati primjerom izvučenim iz svog konteksta; na kraju, Hindusima su krave svete životinje, što takvu usporedbu čini komplimentom. Jedan od takvih slučajeva vidljiv je iz sljedećeg Gandhijevog citata:²⁹ »*I simply cannot bear to look at Ba's face ... The expression is often like that on the face of a meek cow and gives one the feeling as a cow occasionally does, that in her own dumb manner she is saying something.*»

Kasturba je umrla 1944. godine od kroničnog bronhitisa kompliciranog upalom pluća. Novootkriveni penicilin bi ju vjerojatno spasio, ali Gandhi je zabranio tretman njezinim liječnicima i vlastitom sinu, smatrajući ga stranom supstancom koja ne bi trebala biti u njezinom tijelu; to ga nije spriječilo da kasnije tretira vlastitu malariju kininom.³⁰

Gandhijevi pogledi na odnos spolova bili su izraženo mizoginistički. Smatrao je upotrebu kontracepcije znakom promiskuiteta, tvrdio je da su silovane žene izgubile svoju ljudskost i da je menstruacija posljedica kvarenja ženske duše vlastitom seksualnošću. Uz to, mada je potkraj života malo umjerio svoje stavove, smatrao je da postoje slučajevi u kojima je ocu opravdano

28 "The Doctor and the Saint" http://www.caravanmagazine.in/essay/doctor-and-saint#_ftn4 (preuzeto 14. 4. 2018.)

29 Adams, *Gandhi: the True Man Behind Modern India* (New York: Pegasus Books, 2011), 60.

30 "The truth about Gandhi" <http://www.thecrimson.com/article/1983/3/7/the-truth-about-gandhi-pbtbhe-movie/> (preuzeto 20. 4. 2018.)

«ubojstvo iz časti» vlastite kćeri.³¹ Svoj dugogodišnji celibat (koji nije raspravio sa suprugom) je često testirao tako što je organizirao dijeljenje kreveta s drugim ženama kao test vlastite volje; težinu testa je postupno modificirao tijekom godina tako da uključuje sve manje odjeće i sve mlađe žene (uključujući i vlastitu pranećakinju). Okupati Gandhija se također smatralo velikom privilegijom za ženske sljedbenice u *ashramu* u kojem je poučavao; Gandhi se ovdje testirao držeći oči zatvorene pred njihovom golotinjom.³² Ovi testovi čednosti bi se možda mogli otpisati kao nerazumijevanje kulturnog ili religijskog konteksta, dok bi se neki njegovi stavovi mogli pripisati manje prosvijećenom povijesnom periodu. S druge strane u apsolutnom su kontrastu uobičajenom viđenju Gandhija kao protofeminističkog borca za jednakost. Kao otac nacije postavio je niz seksističkih presedana čije se naslijeđe i danas osjeća. Indija danas prolazi niz sukoba oko činjenice da je jednostavno država u kojoj su ženska prava vrlo rudimentarna; u jeku niza seksualnih napada na kampusima 2009. godine, neka sveučilišta u sjevernoj Indiji zabranila su nošenje traperica ženskim studenticama kao zapadnjačku nošnju koja je previše «provokativna» prema muškim studentima.³³

Gandhijevi stavovi oko rase bi također trebali biti kontroverzni. Kao obrazovani odvjetnik, proveo je period između 1893. i 1914. u Južnoj Africi, gdje se borio za prava Indijaca. S druge strane, smatrao je da su crni Južnoafrikanci, koje je nazivao lokalnim rasističkim sleng-terminom *kaffir*, jedva bolji od životinja; njegova glavna primjedba tretmanu Indijaca bila je što ih se smatra jednakim «divljacima ili domorocima Afrike».³⁴ U 1903. godini je komentirao:³⁵ «*We believe as much in the purity of race as we think they do, only we believe that they would best serve the interest, which is as dear to us as it is to them, by advocating the purity of all the races and not one alone. We believe also that the white race of South Africa should be the predominating race.*»

Slična miskoncepcija oko Gandhija nastala je oko njegovih stavova prema kastinskom sustavu. U zapadnoj historiografiji imamo tendenciju vidjeti ga kao nekoga tko je, koristeći veći sukob protiv imperijalizma kao dimnu zavjesu, potiho radio na tome da uništi koncept kaste, što jednostavno nije točno. Kastinski sustav Indije nije jedan, nego niz kompleksnih socijalnih konstrukata koji variraju ovisno o regiji i koji su praktički neprobojni ležernom promatraču; hinduizam također sadrži paralelne religijske propise koji se ne odnose na ostatak populacije Indije. Jedan element koji svi oblici kastinske stratifikacije dijele je klasa zvana *Dalit*, ili kolokvijalno Nedodirljivi, koji su i danas tradicionalno i vjerski najniže na društvenoj ljestvici.

31 "Women suffer from Gandhi's legacy" <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/jan/27/mohandas-gandhi-women-india> (preuzeto 20. 4. 2018.)

32 An odd kind of piety: The truth about Gandhi's seks life" <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/features/thrill-of-the-chaste-the-truth-about-gandhis-sex-life-1937411.html> (preuzeto 20. 4. 2018.)

33 "Bihar College bans jeans, shorts for girls" <https://gulfnnews.com/news/asia/india/bihar-college-bans-jeans-shorts-for-girls-1.2137114> (preuzeto 19. 4. 2018.)

34 Ironično, Gandijev rasizam i tada izrazito „pro imperijalni“ pogledi su prvi put sustavno prikazani u knjizi *The South African Gandhi: Stretcher-Bearer of Empire* iz 2015. koju su napisali sociolog Ashwin Desai i povjesničar Goolam Vahed iz Južnoafričke Republike. Prije toga je u njihovoj historiografiji postojala duga tendencija da se Gandijeva kasnija veličina pripisuje iskustvima koja je stekao na njihovom povijesnom prostoru, možda zato što je svatko htio prisvojiti komadić njegovog mita za sebe.

35 Ashwin Desai i Goolam Vahed, *The South African Gandhi: Stretcher-Bearer of Empire* (Stanford: Stanford University Press, 2015), 97.

Gandhi se pobrinuo da tamo i ostanu. Zapadnoj historiografiji praktički nepoznat Bhimrao Ramji Ambedkar (1891.-1956.) je bio bitan političar Gandhijevog vremena koji je, slično njemu, bio utjecajan govornik i društveni reformator. Također je bio *Dalit* koji se borio za to da dobiju vlastito zastupništvo, čemu se Gandhi žestoko protivio iz pragmatičkih i političkih razloga. Gandhi je 1932. uvjerio Ambedkara da prihvati znatno oslabljenu verziju svojih zahtjeva u događaju poznatom kao *Poona pakt*, što je održalo *status quo* do danas.³⁶ Kastinski izazvano nasilje je još uvijek problem u Indiji koji ponajviše pogađa *Dalit* kastu. Po jednom izvještaju UN-a 2005. je bilo 110 000 slučajeva nasilja protiv *Dalita* od kojih je samo nekoliko rezultiralo sudskim procesom; sličan primjer je i masakr u selu Khairlanji iz 2006. usmjeren protiv obitelji *Dalit* kaste.³⁷

Gandhijev pacifizam je intrinzično povezan sa slikom koja je o njemu izgrađena, i vjerojatno je onaj dio njegove posmrtno ličnosti u kojem je najteže naći neku primjedbu. Reći da je *mahatma* tijekom Burskih ratova bio dočasnik u britanskoj vojsci treba biti stavljeno u kontekst toga da je organizirao korpus nosača nosila. Ali također je početkom Prvog svjetskog rata pozivao mlade hinduse da volontiraju u Britansku vojsku; svrha toga bila je dokazati Carstvu da i hindusi mogu biti dobri vojnici, a ne samo oni koje su tradicionalno smatrali jedinim Indijcima prikladnim da budu ratnici, «rase» Sikha i muslimana.³⁸

Gandhi je za života bio znatno kontroverznija ličnost nego danas, što je dio razloga njegove smrti 1948., u atentatu koji su orkestrirali hinduski nacionalisti. Sva kontroverza je bila postupno zakopana tijekom sljedećih desetljeća jer su svi kapitalizirali na njegovom brandu čim je postao mučenik. Opet smo suočeni s dvije naizgled suprotstavljene ličnosti, osim što je ovdje Heroj i u historiografiji premoćan pred Čovjekom; pri svakoj analizi toga kako se preklapaju bilo bi prikladno povući paralelu s Washingtonom i Churchillom.

Konačna analiza odnosa kolektivnog sjećanja i historiografije je primjer iz hrvatske povijesti. Urota Zrinsko-frankopanska bila je *sub rosa* antihabsburška koalicija koja je nastala kao posljedica Vašvarskog mira 1664. godine. U hrvatskim povijesnim čitankama i udžbenicima uvijek se nalazi neka varijacija tvrdnje da je to bila hrvatska urota, koju su Nikola pa Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan povelili protiv habsburškog vladara u svrhu uspostavljanja nezavisne hrvatske države. Pitanje čak i nije jesmo li u periodu kada se oformilo išta nalik na nacionalnu svijest, nego kako je točno pobuna za hrvatsku nezavisnost uključivala niz mađarskih magnata? U najboljem slučaju to bi se moglo prikazati kao pokušaj nezavisnosti Ugarske. S druge strane cijeli pokušaj pravno je baziran na ideji da car Leopold I. nije ispunio svoje obaveze kao suveren unutar feudalnih koncepata do tada već donekle prošlog perioda; urotnici su smatrali da stoga imaju pravo na to da potraže novog suverena. Prvi kandidat bio je francuski kralj, potom poljski.

36 "Dalits say there can be either Gandhi or Ambedkar. There can't be both" <http://scroll.in/article/720511/dalits-say-there-can-be-either-gandhi-or-ambedkar-there-cant-be-both> (preuzeto 20. 4. 2018.)

37 "Why Did a White Girl Writing About Rape Get Kicked Out of India?" https://www.vice.com/en_us/article/5gj33x/why-a-white-girl-writing-about-rape-got-kicked-out-of-india (preuzeto 20. 4. 2018.)

38 "Meet Sergeant Major Mohandas Karamchand Gandhi" <https://timesofindia.indiatimes.com/india/Meet-Sergeant-Major-Mohandas-Karamchand-Gandhi/articleshow/44124189.cms> (preuzeto 20. 4. 2018.)

Pomoć je tražena od Francuske, Švedske, Poljske, ali također i Venecije i Osmanskog carstva, tradicionalnih antagonista hrvatske narodne predaje. Samo ime ovog događaja je upitno; u Mađarskoj je također poznata kao Wesselényijeva urota jer je istoimeni mađarski palatin bio jedan od glavnih aktera. Činjenica da je umro prije njenog raspleta vjerojatno ga je spasila od pogubljenja na istoj lokaciji kao Zrinskog i Frankopana, mada je njegova obitelj prošla isti proces zapljene imovine. Cijeli događaj, koji bi zbilja bilo najprikladnije zvati Urota magnata, nije bio ništa drugo nego loše orkestrirani pokušaj pobune koji nije postigao ništa osim što je omogućio Habsburgovcima da se lakše obračunaju sa političkim protivnicima unutar Ugarske. Nekako, to se pokušalo prikazati kao herojski čin i dokaz hrvatske državne ideje u ranom novom vijeku, što je proces koji smo već vidjeli; Hobsbawm i Ranger su to nazvali *invented tradition* referirajući se na iskonstruiranost povijesnih «kontinuiteta». U esenciji, kada historiografija postane medij nacionalnih ideja, heroj će se pronaći ili će biti izumljen.

Ideja mučeništva u svrhu stvaranja suverene Hrvatske, koliko god nebulozna,³⁹ naišla je na određen odjek izvan srednjoškolskog i osnovnoškolskog udžbenika. Postoje članci koji dolaze do istog zaključka, a povremene povijesne sinteze tog perioda su u ponovnom izdanju otisnute s nespreno umetnim odlomcima koji komentiraju da se iz svega navedenog može zaključiti da su Zrinski i Frankopan umrli kao mučenici za nacionalne interese. Zanimljivo je da je u ovom slučaju ideja naišla na vrlo mlaku recepciju u javnosti. Većina ljudi je negdje čula termin i zna da su Zrinski i Frankopan pogubljeni u Bečkom Novom Mjestu; za ne povjesničare to je obično točka u diskursu gdje izgube sav interes za daljnju raspravu. Slična stvar se dogodila i u historiografiji: manjina kolega zauzela je stav prema «nacionalnoj» prezentaciji karaktera Urote u kontrastu s nekima koji aktivno rade na tome da to isprave kao miskoncepciju. Najveći dio je izgleda u taboru koji je sklon državotvornu jezgru Urote otpisati kao «priče za malu djecu i turiste», što je možda sam po sebi opasan i dokon stav. Postoji konsenzus u struci da povijesna zbilja ili ne postoji ili je nedokučiva i svi prihvaćamo da dvije interpretacije istog povijesnog fenomena mogu dovesti do posve različitih zaključaka; ipak postoji drastična razlika između toga i prezentiranja kao činjenica stvari koje jednostavno nisu točne.⁴⁰

Smatram da sve navedeno podupire argument da je kolektivno sjećanje vrlo receptivno prema radu povjesničara, *ergo* u najvećoj mjeri proizvod historiografije. Na ovim primjerima vidljiva je određena zastara individualnih mitologija koje gravitiraju oko faktografskog dijela povijesne ličnosti. Washington je najstariji u grupi i stoga se može argumentirati da je obrastao s najviše mitskog bršljana; također je i najviše revidiran, što s vremenom dovodi do slike koja je istodobno pravednija prema njemu i njegovom nasljeđu. Situacija s Churchillom je takva da je tek sada počelo rasvjetljavanje nekih njegovih odluka i stavova. U Gandijevom slučaju moguće je da je još prerano, ali sama činjenica da postoji dovoljno podataka (makar široko raštrkanih)

39 "Nataša Štefanec: Jesu li Zrinski ipak gubitnici?" >> <https://medjimurje.hr/aktualno/arhiva/natasa-stefanec-jesu-li-zrinski-ipak-gubitnici-7551> (preuzeto 20. 4. 2018.)

40 Upravo ono što bi se po članku "Zašto pamćenje i sjećanje?" Maje Brkljačić i Sandre Prlende iz knjige *Kultura pamćenja i historija* iz 2006. moglo definirati kao "veza selektivno pamćene prošlosti i identiteta političke naravi".

o njemu koji ga prikazuju ne kao savršenog sveca, nego kao ljudsko biće s ljudskim manama, pokazuje da je oko njegove persone Heroja počeo isti proces. Što se Zrinskog i Frankopana tiče, proces stvaranja mita nije toliko metastazirao – pod uvjetom da održimo razinu kvalitete koja se očekuje od bilo koje relevantne historiografije nema razloga da izraste u nešto gore.

Unatoč tome, smatram da ovi primjeri također pokazuju određenu nemogućnost da se proizvedeni herojski dio povijesne ličnosti pomiri s činjeničnim i međusobno uklopi u svrhu davanja najkompletnijeg prikaza. A ako je stanje takvo, zašto? Krivnja je sigurno djelomično u samoj prirodi historiografije; stručna literatura je svojoj definiciji napisana od strane povjesničara za povjesničare i teška za shvatiti onima koji nisu inicirani. Razvili smo vlastiti tehnički žargon i skloni smo stvaranju elitističkih krugova; literatura koju proizvodimo za konzumaciju javnosti je vrlo razvodnjena verzija one koju pišemo ako će biti izložena za *peer review*. A ako patimo od nemogućnosti komunikacije s javnošću, kome smo uopće korisni kao društvena znanost?

Povijest kao takva prolazi određenu krizu identiteta. Svrha nam je odavno prestala biti puko pružanje konteksta moralnoj filozofiji, retorici, politici i ratovanju. Jedno viđenje je da je povijest korisna za prepoznavanje negativnih povijesnih presedana i stoga korisna za izbjegavanje njihovih ponavljanja. Revolucionari ruske revolucije proučavali su tijekom francuske u želji da izbjegnu još jednog diktatora kao što je Napoleon, ali nisu izbjegli eru staljinizma. Što podsjeća na staru šalu unutar struke: «Oni koji ne proučavaju povijest osuđeni su da ju ponavljaju, a povjesničari su osuđeni promatrati kako ju svi oko njih ponavljaju.»⁴¹

Ovo je sve povezano s činjenicom da očito postoje određeni problemi u tome kako se povijest prenosi u kolektivno sjećanje. To spada u sferu javne povijesti, za koju se također može argumentirati da je jedan od trendova koji su dio šireg procesa unutar kojeg povijesna znanost pokušava samu sebe ponovo izumiti. Kao i sve novo, cijeli koncept javne povijesti nailazi na određen otpor, jer među povjesničarima postoji znatna konzervativna struja, uključujući i one kojima je fraza «javni povjesničar» oblik blage uvrede. Priroda konzervativnih stajališta je doduše da ne budu toliko poražena, koliko da jednostavno ishlape; ono što bi danas nazvali konzervativnim stajalištima bi u pravilu prije pola stoljeća bilo norma – i netko s tadašnjim konzervativnim stajalištima bi to smatrao pretjerano liberalnim. Javna povijest mora proći određeni proces stupnjevanog prihvatanja; nažalost, povijest se mijenja vrlo brzo a historiografija sporo.

Kolektivno sjećanje nije samo proizvod historiografije, ali je historiografija dominantna u tome kako nastaje, zato što mu daje snagu legitimizacije. Proces kojim se kolektivno sjećanje oko bilo kojeg događaja stvara je u određenoj mjeri spontani proizvod niza faktora, ali će biti usmjeren historiografskim dizajnom. Također, primjer herojskog mita u povijesti svake nacije pokazuje da kolektivno sjećanje utječe na historiografiju; sav naš trud na stranu, svjesni smo toga da ne postoji «objektivni» povjesničar. Usprkos tome, naša je dužnost da se toj objektivnosti pokušamo približiti što je više moguće, što u ovoj tematici opet nije moguće bez dubljeg razumijevanja međuodnosa povijesti u akademskoj i javnoj sferi. Javna povijest stoga nije samo

41 Također, Mark Twain je navodno rekao “*History doesn't repeat itself but it often rhymes*”.

gledište ili stav koja otvara nova vrata – to je jedina sfera povijesne znanosti koja proučava kako javnost poprima povijest – što ju čini nevjerovatno bitnim alatom za bilo koju nacionalnu historiografiju koja želi ostati relevantna.

The application of public history methods to the heroic myth as an example of interdependence of the historiography and collective memory

ABSTRACT

The article examines the interdependence between public and academic history, and their roles in founding national historiographies, whilst trying to deconstruct the «heroic myth» phenomenon through the example of several historical figures: Washington, Churchill, Gandhi, and also the anti-Habsburg Magnates conspiracy. It describes public history as a tool in developing a deeper understanding of non-academic elements influencing academic history. Keywords: Public History, Propaganda, Collective Memory, American Revolution, Second World War, Indian Independence, Bengal Famine of 1943., Magnates Conspiracy.

LITERATURA:

“An odd kind of piety: the truth about Gandhi’s seks life”

<https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/features/thrill-of-the-chaste-the-truth-about-gandhis-sex-life-1937411.html>

(preuzeto 20. 4. 2018.)

“Bihar College bans jeans, shorts for girls”

<https://gulfnews.com/news/asia/india/bihar-college-bans-jeans-short-for-girls-1.2137114>

(preuzeto 19. 4. 2018.)

“Dalits say there can be either Gandhi or Ambedkar. There can’t be both”

<http://scroll.in/article/720511/dalits-say-there-can-be-either-gandhi-or-ambedkar-there-cant-be-both>

(preuzeto 20. 4. 2018.)

“George Washington” <https://americanart.si.edu/artwork/george-washington-9575>

(preuzeto 22. 3. 2018.)

“Meet Sergeant Major Mohandas Karamchand Gandhi”

<https://timesofindia.indiatimes.com/india/Meet-Sergeant-Major-Mohandas-Karamchand-Gandhi/articleshow/44124189.cms>

(preuzeto 20. 4. 2018.)

“Nataša Štefanec: Jesu li Zrinski ipak gubitnici?”

<https://medjimurje.hr/aktualno/arhiva/natasa-stefanec-jesu-li-zrinski-ipak-gubitnici-7551/>

(preuzeto 20. 4. 2018.)

“The Apotheosis of George Washington”

<http://xroads.virginia.edu/~CAP/gw/gwmain.html>

(preuzeto 22. 3. 2018.)

“The truth about Gandhi”

<http://www.thecrimson.com/article/1983/3/7/the-truth-about-gandhi-pbtbhe-movie/>

(preuzeto 20. 4. 2018.)

“Washington Monument – District of Columbia”

<https://www.nps.gov/wamo/index.htm>

(preuzeto 22. 3. 2018.)

“Why Did a White Girl Writing About Rape Get Kicked Out of India?”

https://www.vice.com/en_us/article/5gj33x/why-a-white-girl-writing-about-rape-got-kicked-out-of-india

(preuzeto 20. 4. 2018.)

“Women suffer from Gandhi’s legacy”

<https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/jan/27/mohandas-gandhi-women-india>

(preuzeto 20. 4. 2018.)

Adams, Jad. *Gandhi: The True Man Behind Modern India*. New York: Pegasus books, 2011.

Allen, Thomas B. *Remember Valley Forge: Patriots, Tories, and Redcoats Tell Their Stories*. New York: National Geographic, 2007.

Attar, Samar. *Debunking the Myths of Colonization: the Arabs and Europe*. Lanham: University Press of America, 2010.

Desai, Ashwin i Goolam Vahed. *The South African Gandhi: Stretcher-Bearer of Empire*. Stanford: Stanford University Press, 2015.

Dockter, Warren. *Churchill and the Islamic World: Orientalism, Empire and Diplomacy in the Middle East*. London, New York: I. B. Tauris, 2015.

Gilbert, Martin. *Winston Churchill: The Wilderness Years*. London: Houghton Mifflin, 1984.

Grogan, Suzie. *Shell Shocked Britain: The First World War’s Legacy for Britain’s Mental Health*. South Yorkshire: Pen & Sword History, 2014.

Harris, Christopher. “Mason Locke Weems’s *Life of Washington*: The Making of a Bestseller.” *Southern Literary Journal* 19 (1987): 92-102.

Kitman, Marvin. “George Washington’s Expense Account”. *The Accounting Historians Journal* 17 (1990): 104-106.

Lengel, Edward G. *Inventing George Washington: America’s Founder in Myth and Memory*. New York: HarperCollins, 2010.

Louis, Roger. *Ends of British Imperialism: the Scramble for Empire, Suez and Decolonisation*. London, New York: I. B. Tauris, 2006.

Ridings, William J., Stuart B. McIver. *Rating the Presidents: A Ranking of U.S. Leaders, from the Great and Honorable to the Dishonest and Incompetent*. New York: Kensington Publishing Corporation, 2000.

Seibold, Birgit Sussane. *Emily Hobhouse and the Reports on the Concentration Camps During the Boer War 1899-1902*. Stuttgart: ibidem Press, 2014.

Pro tempore

Časopis studenata povijesti

Pro tempore

Časopis studenata povijesti, br. XIII

Zagreb, 2018.

Pro tempore

Časopis studenata povijesti

Godina XIII, broj 13, 2018.

Glavni i odgovorni urednik

Ivan Grkeš

Zamjenica glavnog urednika

Lucija Bakšić

Uredništvo

Mihaela Marić

Lucija Bakšić

Mario Katić

Igor Krnjeta

Urednici pripravnici

Andrija Banović

Matej Lisičić

Matea Altić

Marta Janković

Alen Obrazović

Saša Vuković

Lektura i korektura

Alina Jušić

Ema Maglić

Ema Botica

Tanja Jelinić

Karla Papeš

Mateja Papić

Borna Treska

Recenzenti

dr. sc. Zrinka Blažević

dr. sc. Estela Banov

dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus

dr. sc. Nikica Gilić

dr. sc. Tomislav Galović

dr. sc. Hrvoje Gračanin

dr. sc. Emil Heršak

dr. sc. Branimir Janković

mr.sc. Vedran Obućina

dr. sc. Sanja Potkonjak

dr. sc. Martin Previšić

dr. sc. Marko Šarić

mr. sc. Filip Šimetin Šegvić

mr. sc. Nikola Tomašegović

Dizajn i priprema za tisak

Rene Jelenić

Prijevod s engleskog jezika

Alen Obrazović

Ema Bonifačić

Paula Fajt

Izdavač

Klub studenata povijesti –

ISHA ZAGREB

ISSN: 1334-8302

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti -

ISHA Zagreb (za: Redakcija *Pro tempore*)

Filozofski fakultet

Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3

10000 Zagreb

Email:

pt.urednistvo@gmail.com

Časopis je besplatan.

Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/pro-tempore>

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača. Izdanje časopisa ostvareno je uz novčanu potporu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Kluba studenata povijest – ISHA Zagreb i Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta.